

ALBERT BAERTSOEN IN GENT

Albert Baertsoen is de beste en schoonste vertolker van onze stad, schreef Pierre Kluyskens in zijn artikel in de Gentenaar in 1952, artikel dat in 1991 werd overgenomen in 'Ghendtsche Tijdinghen'. *Die eigenaardige weemoed onzer Vlaamsche steden, heeft niemand intenser weergegeven dan Baertsoen*, staat in de necrologie in De Gentenaar van 13 juni 1922.

Toch is Baertsoen de laatste decennia stilaan vergeten geraakt. Sinds de retrospectieve van 1972 is weinig rond deze schilder en etsers gebeurd, in tegenstelling tot zijn illustere tijdgenoot Emile Claus. Het is meer dan 100 jaar geleden dat hij zijn topwerk schilderde 'Dooi te Gent' of 'Le Dégel' dat thans in het Musée d'Orsay hangt, en waarvan een voorbereidend werk in het Gentse

Museum voor Schone Kunsten prijkt. De ets die Baertsoen van dit thema gemaakt heeft, heeft ook een enorm succes gehad, en vindt men af en toe in veilingen terug, aan goedkopere prijzen dan jaren geleden.

De studie van de biografieën van Baertsoen, wijst op een soort mythe, ontstaan in de loop der jaren. In een aantal publicaties - zo ook bij Kluyskens - wordt verwezen naar de graduele opbouw in de plaatsen waar Baertsoen schilderde. Deze romantische versie wil dat Baertsoen, eerst rondzwerfde in de streek rond Doel, vervolgens in de Vlaamse steden Diksmuide, Veurne en Nieuwpoort en Brugge, om pas nadat hij zich sterk genoeg voelde de Gentse thema's aan te pakken.

Pierre Kluyskens schetst de scholing van de Gentse kunstenaar. Hierin vermeldt hij de invloed van zijn twee leermeesters Den Duyts (1850-1897) en Delvin (1853-1922), met zijn strenge discipline; het contact met de School van Dendermonde en met Rosseels (1828-1912), en zijn verblijf in het atelier van Roll (1846-1919) in Parijs. Kluyskens vertelt: *Terug in eigen land, durft hij het niet aan zich onmiddellijk op zijn prooi, op het enige onderwerp dat hem werkelijk bekoort, te werpen. Hij neemt een laatste galop, doet een laatste proef in steden die het Gents klimaat benaderen: Brugge, Veurne, Diksmuide...* Hij had Parijs niet kunnen ontdekken, hij had Londen verwaarloosd, *te Gent vond hij de taal, de lijn, de kleur om de stad, zijn stad te bezingen.*

Deze interpretatie van Kluyskens steunt o.a. op Paul Colin, die in zijn boek over de Belgische Kunst het volgende schreef (p.217): *Baertsoen débuta sous le signe de l'école de Termonde. Puis la poésie des petites villes de Flandre, Nieuport, Dixmude, Bruges, le séduisit, et jusqu'en 1897, il en fixa certains aspects très fragmentaires, dans des toiles de faibles dimensions et qui cotoyaient parfois l'anecdote. La Zélande n'élargit pas sa vision, et il fallut la révélation de Gand, vers 1900, pour que Baertsoen comprît à la fois le double mystère de l'atmosphère et de la synthèse.'*

De Flippo catalogo (1981) nam deze biografie van Baertsoen over. *He needed the revelation of Ghent (around 1900) to understand both the double mystery of the atmosphere and of the synthesis.* Ook de biografie in *memoires-com* (2002) geeft: *Installé définitivement à Gand en 1902,...*

Dat het verhaal een eigen leven gaat lijden, wordt versterkt door overname in de literatuur. Zo bij Lieven Tavernier, recensent en auteur van een studie over Jean Ray, in zijn novelle 'Over Water' (p. 48): *Hoe lang heeft Baertsoen niet getalmd om naar dat laatste punt terug te keren, waarvan hij wist dat het het einde betekent? Bang voor dat allerlaatste moment, vertrok hij en schilderde hij de steden die het dichtst het Gentse klimaat benaderden: Veurne, Brugge, Diksmuide, Londen. Alsof hij in grote cirkelbewegingen rond het uiteindelijke*

doel maakte, breed en langzaam tot de tijd klaar was en hij voorgoed Gent zou schilderen. En daar werd hij de gevangene van dat ene onderwerp: het water van Gent.’

Eerste monografie over Baertsoen door Fierens-Gevaert

De verwarring kan ontstaan zijn door de monografie over Baertsoen door Fierens-Gevaert gepubliceerd in 1910, dat een van de referentiewerken blijft over Baertsoen.

Hij beschrijft achtereenvolgens het oeuvre van Baertsoen in Nieuwpoort, en Diksmuide, vervolgens Nederland en Brugge, om dan te komen tot zijn meesterwerken: zichten uit Gent rond 1903 (p. 20). *L'artiste peignit pendant trois années successives à Nieuport, en 1895, 1896 et 1897, tout en travaillant parfois dans la petite ville voisine de Dixmude et en retournant de temps à autre à Gand pour rêver à la Byloque, devant les eaux lourdes de la Lys.* En op p. 28 *Pendant plusieurs années presque immédiatement après les séjours à Nieuport, Baertsoen travailla en Zélande et particulièrement dans l'île de Walcheren, promenant son house-boat de Terneuzen à Flessingue, de Flessingue à Middelbourg, de Middelbourg à Veere.* Op p. 36 heet het: *Pour Baertsoen, Bruges ne pouvait se détacher du chapelet des villes flamandes. Il y fit un grand pas vers son terme idéal. Mais si Baertsoen peut être considéré comme le peintre d'une ville, c'est comme peintre de Gand; c'est dans sa propre cité qu'il accomplit l'acte de définitive adoration au pays natal.*

Oorzaken van een verkeerde interpretatie

Nochtans geeft Fierens-Gevaert zelf de uitleg: hij heeft gekozen voor een thematische benadering van de werken, gegroepeerd per geografische streek, waarbij Gent als laatste aan bod komt. Hij schrijft zelf (p. 27): *Suivre Baertsoen pas à pas dans le développement chronologique de son oeuvre ne serait plus possible et nous sommes bien obligé d'invoquer à nouveau le scrupuleux mutisme de l'artiste sur les particularités de sa carrière. Nous essayerons néanmoins d'apporter un peu d'ordre dans le classement des tableaux... Mais peut-être ceci nous permettra-t-il de voir plus clairement dans l'oeuvre que nous étudions.*

De verkeerde interpretatie steunt dus op een onzorgvuldige lectuur van de monografie van Fierens-Gevaert, die zelf natuurlijk verwarring scheidt door een soort climax te gebruiken

Il y fit un grand pas vers son terme idéal (p.36) en quelques villes de Flandre et de Hollande ...le rapprochaient de son but idéal. (p. 27-28)

Ons onderzoek wijst uit dat deze stelling van Kluyskens-Colin bijgevolg ontcracht moet worden. Fierens-Gevaert schrijft trouwens zelf: Baertsoen kwam regelmatig naar Gent terug (cfr. supra, p.20). We vermoeden zelfs eerder het omgekeerde. Albert Baertsoen verbleef al die jaren te Gent als hoofdstandplaats. In de catalogi van de tentoonstellingen, die soms het adres van de schilder vermelden, staat meestal *Gand, Quai de la biloque*, en in periode van langdurig verblijf in het buitenland, staan meestal twee adressen vermeld: Gent en Parijs, Londen, Oostende of Luik. Volgens de bevolkingsdienst van de Stad Gent, is hij in Gent tot in 1907 bijna onafgebroken gedomicilieerd geweest. Hij ondernam zijn boottochten naar Zeeland met zijn house-boat. Maar ook van Terneuzen kwam hij regelmatig terug naar Gent, waar hij actief was in het culturele verenigingsleven. Andere bronnen getuigen dat hij dikwijls daguitstappen maakte per trein om in Brugge of in andere steden te gaan tekenen of schilderen (Chabot, 1955)

De foutieve interpretatie van journalisten heeft misschien ook te maken met het feit dat Baertsoen in de jaren 1901-03 aan het toppunt van zijn carrière stond en dat hij precies in die periode zijn meesterwerken schilderde, een tiental Gentse zichten (p. 27): *Avant d'aborder la description de l'incomparable portrait de Gand que Baertsoen a tracé en une dizaine de tableaux, parmi lesquels sont ses pages les plus fortes Les chalands sous la neige, Le soir à Gand, et Le Dégel...*

Misschien is de verkeerde interpretatie ook te wijten aan de titelgeving die Baertsoen in zijn aanvangsjaren gebruikte, met vage termen, die het thema beschrijven, soms aangevuld met de vage omschrijving, 'en Flandre', of 'in Zeeland'. Voorbeelden van dergelijke algemene titels zijn: 'Devant l'Eglise', 'La rivière', 'Reflets', 'Vieux murs sur l'eau', 'Vieilles Maisons au bord de l'eau', 'Petite Cour en Flandre', 'Petite Cité au bord de l'eau', 'Vieux Canal Flamand', 'Soir sur les quais'.

Weinig van deze beschrijvingen zijn precies. Baertsoen vermeldde de naam van de stad niet systematisch, misschien nog minder zo het een Gents stadsgezicht betrof. En blijkbaar vond niemand het belangrijk om te achterhalen waar de stadsgezichten werden geschilderd of geëts, zelfs niet om de stad te identificeren, indien deze niet gekend was. De ligging van sommige plaatsen zijn in de loop der jaren zelfs vergeten geraakt, zoals de mooie ets 'De Rivier'.

Situering van Gentse stadsgezichten door Baertsoen

Nochtans geeft Fierens-Gevaert hierop zelf het antwoord (p. 24-25): *Mais toujours les interrogations passionnées de son coeur le ramenaient vers son vieux Gand. La Rivière contemporaine des Cordiers sur les Remparts atteste*

pour la première fois qu'une beauté insoupçonnée a été découverte par Baertsoen dans sa ville natale. Le site représenté est à trois minutes de sa demeure; ce sont les eaux dormantes de la Byloque, c'est la Lys à l'endroit où elle baigne la populaire impasse du Luysegevecht.

Wij hebben getracht aan dit euvel te verhelpen voor een aantal werken en een aantal 'vage' beschrijvingen te preciseren. Wij hebben hiervoor een beroep gedaan op vergelijkende studies met ander materiaal, zoals werken van andere schilders, en fotografisch materiaal, zoals postkaarten en foto's van stadsgezichten, alsook van publicaties over Baertsoen, waarin bepaalde tekeningen als voorstudies opgenomen werden. In een aantal gevallen bestaat de site een eeuw later nog en kan de situering nu nog de visu in situ worden gemaakt.

En tot onze grote verbazing hebben wij ontdekt dat vele van de vage omschrijvingen een Gents stadsgezicht betroffen. Het meest behulpzaam in dit werk was de iconografische studie van Armand Heins: *'Les Vieux Coins de Gand - Oude Hoekjes van Gent'*, een reeks van 124 lithografieën van Gentse stadsgezichten, in 1899 gepubliceerd en heruitgegeven in de jaren 1980 in Nederlandstalige vertaling. Bovendien waren de zichten gesitueerd op een plan van Gent. Omwille van de iconografische werkwijze van Heins zal in twijfelgeval de stelling van Heins primeren. Zo is de ets *'Oude Huizen in Vlaanderen'* (catalogoog etsen 104), waarvan tevens een oliedoek werd gemaakt, volgens Heins gesitueerd in het Meerhem, daar waar in het boek van Fierens-Gevaert uit 1910, twee schetsen van deze zelfde gevels gesitueerd worden op de Sint-Antoniushoek.

De meest opmerkelijke situering - die in de loop der jaren vergeten raakte - is deze van de *'Petite Cité au bord de l'eau - Pleintje bij avond langs het water'* (cat. 27, in Musée d'Orsay, Parijs) die duidelijk aan de Bijlokehoek kan geplaatst worden, door vergelijking met een schilderij van F. Willaert (De Bruyn, cat n° 39) en met een postkaart uit het begin van de eeuw. Door verdere vergelijking van de architectuur van deze gebouwen, kan tevens de ets *'De rivier'* (cat. 157) en het bijbehorend oliedoek daar ook gesitueerd worden. De witte gebouwen bovenaan rechts op de ets zijn dezelfde als deze van het schilderij van Parijs, ditmaal lateraal getekend.

De *'Petite Cour en Flandre - Pleintje in de Volksbuurt in Vlaanderen'* (cat. 23, MSK Antwerpen) van 1897 was reeds door de catalogoog van het Museum van Antwerpen en door Paul Eeckhout gesitueerd in Gent, in de Oude Molenaarsplaats (heden verdwenen, te situeren bij de Willem Wenemaerstraat). Heins geeft deze op zijn plan weer in de wijk Terplaeten.

De ets *'Oude huizen langs het water'* (cat. 150) is hetzelfde Gentse gezicht als het oliedoek de Kraanlei (cat. 35).

De ets *'Oude Waters'* (cat.156) schetst de Lieve voor het Gravensteen (AH 65),

en de ets 'Huizen langs het kanaal' (cat.134) stelt de achtergevels voor van de huizen van de Oudburg, genomen vanop de Krommewal zoals in Heins (AH 43) en zoals deze een eeuw later daar nog kunnen gezien worden.

Ook een van Baertsoens oudste werken, het oliedoek 'En ville Flamande, Soir' uit 1891 (schilderij waarvan we de huidige locatie niet terugvonden), reeds weergegeven in *The Studio* in 1898, is de oude Gentse haven, genomen vanop het Oud Vleeshuis, in de richting van de Koornlei. In de verte ontwaart men de vierkante toren van Sint-Michiels.

Besluit

Een deel van deze etsen en oliedoeken van Baertsoen met zichten van kanalen en huizen bestempeld als 'in Vlaanderen' zijn dus wel degelijk gesitueerd in Gent. Vermits een aantal van deze werken uit de vroege periode stammen, kan wel degelijk aangetoond worden dat Baertsoen gedurende zijn ganse loopbaan in Gent getekend heeft, en niet gewacht heeft om zich eerst te oefenen buiten zijn stad alvorens zich te wagen op het tekenen van zichten van zijn eigen stad. De romantische stelling van Fierens-Gevaert, Colin en Pierre Kluykens wordt aldus ontkracht. Gent heeft steeds een centrale plaats ingenomen in het oeuvre van Albert Baertsoen, dit gedurende zijn ganse carrière.

YVES FASSIN

Bibliografie

Colin Paul, *La peinture belge depuis 1830*, Bruxelles, 1930.

Eeckhout Paul, *Retrospectieve Tentoonstelling Albert Baertsoen 1866-1922*, Gent, 1972. De aanduidingen cat. in de tekst verwijzen naar deze catalogus.

Fierens-Gevaert, *Albert Baertsoen*, G. Van Oest, Brussel, 1910.

Flippo, *Belgian Artists in XIXth century*, 1981.

G.C. (Georges Chabot), Albert Baertsoen 1866-1922. In *La Métropole*, 7 november 1955

Armand Heins, *Les vieux Coins de Gand - Oude Hoekjes van Gent*, 124 Lithografieën, 1899 Herdruk in De Klaroen, Nazareth, 1980.

Kluykens P, Albert Baertsoen - Een leven en een werk zonder glimlach, maar niet zonder poëzie, in *Ghentsche Tijdinghen*, Jg. 20, 1991, nr. 2, p. 94-99. Overdruk uit krantenartikel 1952.

Lieven Tavernier, *Over Water*; novelle, Hadewych, 1986.

Yves Fassin werkt momenteel aan een inventaris van de schilderijen van Albert Baertsoen, meer speciaal aan de Gentse werken. Indien u informatie bezit over een van die werken kan U hem contacteren op tel 09/371.76.03 of via e-mail: y.fassin@skynet.be.